

Peter Winch
 IDEA SOCIÁLNÍ VĚDY
 A JEJÍ VZTAH
 K FILOSOFII

Přeložil Tomáš Suchomel, Brno (CDK) 2004 (orig. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*, 1958), 134 str.

Jaký je vztah společenských věd k vědám přírodním? Liší se svým předmětem nebo svou metodou? Anebo je rozdíl mezi nimi rozdílem v pokročilosti bádání? Zdá se, že zatímco přírodní vědy dospívají k přesným výsledkům, které často slouží jako základ spolehlivého předvídání budoucnosti, vědy společenské nedosahují srovnatelného stupně přesnosti a jejich predikce, pokud se o ně vůbec pokoušejí, nejsou spolehlivé. Odtud pak snadno dojdeme k závěru, že sociální vědy mají „následovat metody přírodní vědy spíše než postupy filosofie“.¹ Kniha Petera Winche *Idea sociální vědy* vystupuje se vší rozhodností proti takovým snahám o nápravu společenských věd, k níž má dojít

tím, že se v nich uplatní přírodovědné metody.²

Abychom však jasně viděli, v čem tkví přínos Winchovy práce pro obhajobu svébytnosti společenských věd, pokusme se krátce načrtnout předchozí pokusy směřující podobným směrem. Obhajoba svébytnosti duchovních věd byla velkým tématem německé filosofie 19. a poč. 20. století. Vycházela z pokusů jasně odlišit dva typy věd, tj. zdůvodnit, proč metody jednoho typu vědy – například kauzální vysvětlení – nelze jednoduše přenášet do věd druhého typu. Rozlišení, které se v této diskusi ustálilo, mluví o dvou přístupech: vysvětlujícím a rozumějícím. Wilhelm Dilthey je shrnul v proslulé větě „Přírodu vysvětlujeme, duševnímu životu rozumíme.“³ Vysvětlit událost znamená ukázat ji jako účinek nějaké příčiny a celý vztah jako jeden případ obecného zákona. Vysvětlující vědy tedy směřují k poznání obecného (zákona). Porozumět události znamená spatřit ji jako jedinečnou a odlišnou od událostí podobného typu. Cílem takového poznání není formulace obecných pravidelností, nýbrž uchopení jedinečného.⁴

¹ P. Winch, *Idea sociální vědy*, str. 17. Odkazy na strany Winchovy knihy budou dále uváděny v závorkách přímo v textu.

² Postoj, který zastává např. J. S. Mill, *System of Logic* (1848), kniha VI: *On the logic of the moral sciences* (viz nadpis § 1 – „Zaostalost morálních věd lze řešit jen tím, že na ně uplatníme náležitě rozšířené a zobecněné metody fyziky“). Viz též Carl G. Hempel, který trvá na „metodologické jednotě zkušenostní vědy“, in: *The Function of General Laws in History*, in: *The Journal of Philosophy*, 39, 1942, 2, str. 35–48, zvl. str. 48.

³ „Die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir“, viz W. Dilthey, *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie* (1894), in: *Gesammelte Schriften*, V, str. 144.

⁴ To je zhruba stanovisko novokantovců Windelbanda a Rickerta.

Jak se k otázce svébytnosti společenských věd staví Peter Winch? Nejprve si vytváří předpoklady pro svou koncepci. Zamýšlí se nad vztahem mezi filosofií a vědou (kap. I). Staví se proti pojetí, které považuje za běžné v anglosaské filosofické oblasti, totiž proti představě, že filosofie má pouze odstraňovat překážky poznání (rozličná „jazyková zmatení“), že však sama žádný vlastní předmět nemá a žádné poznání nepřináší. Zastáncem představy o filosofii jako vedlejší pomocné disciplíně je John Locke, který přímo mluví o filosofovi jako „pomocném stavebním dělníkovi“ (under-labourer), který urovná staveniště a odstraní z něj „odpadky, jež leží poznání v cestě“.⁵ Filosofie však pro Winche není jen nástrojem pro vyjasňování nedorozumění, nýbrž ukazuje, co znamená v té či oné vědě rozumět, chápat. Filosofické poznání není empirické, nýbrž „konceptuální“ či pojmové. Ukazuje, jak určité pojmy užíváme, a zároveň, že tvoří součást našeho světa. Vždyť problémy jazyka jsou pro filosofa inspirovaného Wittgensteinem problémy světa (27). Filosofie není parazitem vědy, nýbrž objasňuje, v čem její vědění spočívá a jaká pravidla respektuje.

Poté, co Winch obhájil právo filosofie vstupovat do napjatého vztahu věd přírodních a věd společenských

a nabízet významná pojmová objasnění, obrací se přímo k ústřednímu tématu. Jak chápat chování jedince ve společnosti? Jak se zde projevuje konflikt mezi přístupem přírodních a společenských věd? K takovému konfliktu – který bychom jazykem filosofie 19. století nazvali konfliktem rozumění a vysvětlování – dochází poměrně běžně, a to nejen na půdě vědy, nýbrž i v běžném životě, když se jedná o výklad chování jedinců. Dané chování můžeme vykládat buď tak, že přihlédneme ke způsobu, jak mu sami jednající rozumějí, nebo od něj záměrně odhlédneme. To, jak si jednající sami rozumějí, jak si sdělují své důvody a vize, by pro vědu o tom, co dělají, bylo naprosto irelevantní. Spor o svébytnost společenských věd se tedy formuluje jako spor mezi dvěma pojetími společenské vědy, což lze nejlépe vidět na případě sociologie. Zde proti sobě stojí Emile Durkheim a Max Weber. Winch cituje Durkheima, který stručně a přitom velmi jasně formuluje kvazi-přírodovědné vysvětlování společenských jevů: „Za mimořádně plodnou považuji ideu, podle níž by společenský život neměl být vysvětlován koncepcemi těch, kdo se jej účastní, nýbrž hlubšími příčinami, kterých si tito účastníci nejsou vědomi ... pouze takto se může historie stát vědou a so-

⁵ P. Winch, *Idea sociální vědy*, str. 19. Citát pochází z Lockova *Slovu ke čtenáři* (předmluva k *Eseji o lidském rozumu*). Český překlad A. Dokulilové z r. 1984 zde mluví jednoduše o „pomocníkovi“, str. 31. Překládat „under-labourer“ jako „kopáč“, jak činí T. Suchomel, je značně zavádějící. Locke i Winch chtějí navodit představu práce pomocného dělníka. „Kopáč“ je sice pomocným dělníkem, ale hloubí pod povrchem, kde by mohl i něco nalézt. Ovšem právě o to filosofie v podání Locka usilovat nemůže. Obraz filosofie jako úsilí hloubit pod povrchem nás vede úplně jinam. Navíc nic v Lockově citátu nenaznačuje, že „under-labourer“ kope. On pouze uklízí.

ciologie jako taková existovat.“ (35) V ostrém protikladu k tomuto pojetí stojí Weberův pojem „smysluplného jednání“, tj. jednání, v němž je přítomen „subjektivní“ čili „subjektivně zamýšlený smysl“ (53). Winch sám se jednoznačně staví za druhou možnost. Nás ovšem bude zajímat, jak ji rozpracuje a zdůvodní. Již nyní však naznačuje své řešení. Mají-li být vysvětlení (tj. vlastně rozumění) chování přijatelná, „musí být formulována pomocí konceptů, jež jsou známé nejen pozorovateli, nýbrž i činiteli“ (55).

Jakkoli je Winchovi Weberova představa *smysluplného chování* blízká, chová jistou nedůvěru vůči pojmu „subjektivně zamýšlený smysl“. Sám proto pojímá *smysluplné chování* jako *chování řízené pravidly*: „Rozbor *smysluplného chování* musí přiznávat ústřední roli konceptu pravidla a veškeré chování, které má být *smysluplné* (a tudíž veškeré charakteristiky lidské chování), je *ipso facto* řízeno pravidly.“ (58)

Nyní se již můžeme věnovat vlastnímu návrhu Petera Winche. Každá věda postupuje podle určitých pravidel, jinak by nebyla vědou. Otázkou však je, jakou podobu tato pravidla mají a jak je uplatňujeme na skutečnost, kterou s jejich pomocí nahlízíme (zkoumáme).

Z tohoto důvodu se Winch podrobně věnuje pojmu pravidlo a otázce, co znamená následovat pravidlo. Zde se plně projevuje Winchovo filosofické pozadí, jímž je pozdní filosofie Ludwiga Wittgensteina, především pak jeho *Filosofická zkoumání*. Wittgen-

stein zde nabízí svou teorii významu, v souladu s níž je význam výrazu dán pravidly jeho užití. Jinak řečeno, chceme-li porozumět určitému slovu, musíme sledovat, v jakých situacích je druzí užívají.⁶ Není pravda, že by nám jazyk reprezentoval skutečnost, zastupoval věci, nýbrž jazyk je součástí určitých činností, které mají svá pravidla. Významu slova rozumíme tehdy, když je umím použít, nikoli tehdy, když si pod ním představuji věc, již má zastupovat. Je pak zřejmé, že význam slova je definován společenským kontextem. Když se tedy filosofie snaží vyjasnit pojem „sociální chování“, musí přihlédnout k tomu, jak se užívá, tj. kdo jej užívá a v jakých situacích. Je třeba, aby „koncepty byly umístěny do kontextu mezilidských vztahů ve společnosti“ (49). Pak vidíme, že například pojem důvodu či motivu je odlišný od pojmu příčiny. Když uvádíme důvod, chceme ospravedlnit to, co se chystáme vykonat. Když hledáme příčinu, chceme předpovědět, co se stane. Pojem příčiny je součástí „techniky vytváření předpovědí“, zatímco pojem motivu patří k standardní výbavě toho, kdo žije jako společenská bytost (84).

Jaká je ovšem funkce pravidel ve vědě? Pravidla zde určují, řečeno velmi obecně, co v dané vědě platí jako stejné. Stanovují, které jevy považujeme z jistého hlediska za totožné, a tedy je můžeme srovnávat. Ze srovnání pak mohou vycházet konstatování pravidelnosti výskytu určitých jevů a případná formulace zákonů. „... kritéria totožnosti se nutně vztahují k ně-

⁶ „Podat vysvětlení významu slova a vysvětlit, jak se ho užívá, znamená ve skutečnosti totéž, co popsat sociální styk, v němž hraje roli.“ (119)

jakému pravidlu; důsledkem je, že dvě události se dají z hlediska jednoho pravidla považovat za kvalitativně podobné, zatímco z hlediska jiného pravidla bychom je považovali za odlišné.“ (85) Winch zdůrazňuje společenský rozměr pravidel vědy: pravidla určují, co znamená vykonávat tu či onu činnost (třeba vědu) a co znamená vykonávat ji dobře. „Tato pravidla jsou stejně jako všechna ostatní ukotvena v sociálním kontextu společné činnosti. Chceme-li chápat činnost jednotlivého bádajícího vědce, musíme tedy brát ohled na dva různé soubory vztahů: jednak na jeho poměr k jevu, který zkoumá, a jednak na jeho vztahy s vědci, kteří se zabývají podobnými výzkumy.“ (86)

Každá věda je tedy určitý společenský provoz se svými pravidly. To je společenským a přírodním vědám společné. Co je však odlišuje? Winchova odpověď lze již z předešlého vytušit. „V případě přírodovědce se musíme vypořádat jen s jedním souborem pravidel, totiž s tím, jenž řídí vědecké bádání samo, zatímco v případě sociologa je lidskou činností nejen vlastní studium, nýbrž i *to, co studuje*. Odtud plyne, že *to, co sociolog studuje*, musí být vykonáváno podle pravidel, ovšem právě tato pravidla – spíše než ta, jimiž se řídí sociologické bádání – určují, co se ve vztahu k danému typu činnosti pokládá za ‚dělání téhož‘.“ (88) V přírodních vědách je stejnost jevů určována pravidly vědeckého provozu. Ve vědách sociálních nám totožnost jevů vymezuje nejen vědecká činnost, nýbrž také – a možná ve větší míře – činnost zkoumaná. Winch uvádí následující příklad: „Koncept války patří zcela zá-

padně k mému chování. Avšak koncept gravitace k chování padajícího jablka nepatří zcela zásadně ve stejném smyslu: patří spíše k fyzikovu *vysvětlení* chování jablka.“ (123) Winchův návrh lze shrnout slovy: pojmy vědeckého vysvětlování a pojmy související se sociálními událostmi jsou logicky neslučitelné. Důvodem je skutečnost, že pojmy, jimiž uvažujeme o sociálních událostech, „hrají roli v sociálním životě samotném“ (95).

V čem spočívá význam takového odlišení? Domnívám se, že Winch podnikl jakousi obhajobu svébytnosti hned ve dvojím ohledu. Za prvé obhazuje sociální aktéry, přesněji řečeno jejich představu, že důvody, které mají, a hodnoty, které sdílejí, ovlivňují jejich jednání. Za druhé obhazuje společenské vědy: jen tehdy, přihlíží-li k pojmům fungujícím přímo v životě společnosti, liší se od vědy přírodní. Pokud od takových koncepcí odhlíží, jak se děje v sociologii Durkheima či Pareta (viz Winchova kritika, str. 95–109), pokud svému předmětu „svévolně zvenčí vnucuje nějaká vlastní kritéria“, pak „připravuje sociálních událostí“ (106).

V závěrečných částech se Winch ohrazuje proti představě, že zastává subjektivistické pojetí společenské vědy, které by pracovalo s pojmy jako vcítění apod. (116), ale hlavně se vrací k otázce, zda je úkolem společenské vědy formulovat obecná tvrzení a hledat pravidelnosti. Winch sleduje tuto otázku na poli historie. Autoři jako Mill, Buckle či Hempel zastávají představu, že úkolem historie je právě odkrývání obecných zákonitostí dě-

jin, a nikoli popis individuálních dějů. Winch, který již ukázal, že společenská věda má přihlédnout ke konkrétnímu společenskému úzu a vzít jej vážně, logicky odmítá představu o historii jako hledání pravidelnosti: „Sociální vztahy musí být stejně nevhodným předmětem zobecňování a formulace teorií vědeckého typu, které by je vysvětlovaly, jako systémy idejí. Historické vysvětlení není uplatňováním zobecnění či teorií v konkrétních případech, nýbrž spíše zjišťováním vnitřních vztahů. Podobá se uplatňování znalosti jazyka s cílem porozumět konverzaci, spíše než využívání znalostí zákonů mechaniky s cílem pochopit fungování hodinek.“ (127)

Winch tedy nakonec dospívá k představě sdílené novokantovci: společenské vědy jsou vědami o jedinečném, nehledají obecné zákony a neumožňují predikci. Winch jen jiným způsobem hájí novokantovci ustavenou dichotomii dvou typů věd. Jeho obhajoba je velmi čtivá, obejde se bez psychologismů (vcítění, znovuprožívání, přenesení se do druhého), nedopouští se zúžení problému, které by spočívalo ve ztotožnění sociálních jevů se záměrnými činy⁷ – jak sám v tom je jeho východisko od pojmu pravidla a následování pravidla skutečně velmi nosné. Zůstává však otázkou, zda nás pouhá – byť jistě záslužná – snaha zamezit konfliktu dvou typů věd nepřipravuje o pochopení

toho, oč v takovém konfliktu běží. Zdá se totiž, že zde nakonec v konfliktu nestojí dva typy věd – přírodní a společenské –, nýbrž dva různé pohledy na skutečnost. Viděli jsme, že například sociologie může zaujímat oba pohledy, vysvětlující i rozumějící. Spočívá opravdu úloha filosofie v pouhém konstatování odlišnosti dvou jazykových her?

V každém případě je vydání českého překladu *Ideje sociální vědy* významnou událostí. Kniha nejenže nabízí velmi dobré uvedení do zásadních metodologických otázek, ale přichází i s vlastní koncepcí, která patří k nejvýznamnějším příspěvkům k danému tématu v anglosaské filosofii 20. století. Překlad knížky je čtivý a svěží. Z hlediska stylu si lze klást otázky snad jen nad důsledným překládáním výrazu „concept“ slovem „koncept“. Vážnější jsou však terminologické nejasnosti. Již jsme se zmínili o zavádějícím překladu „kopáčské“ koncepce filosofie. Dalším pojmem, který je překládán poněkud váhavě a různými výrazy, je „understanding“. Winch užitím tohoto výrazu odkazuje nikoli k Lockově *Eseji o lidském rozumu* (*Essay Concerning Human Understanding*), nýbrž – jak sám říká (109) – k rozlišení mezi „rozuměním“ a „vysvětlováním“ (*Verstehen – Erklären*), které Weber přejímá z novokantovské tradice. Bylo by tedy namístě překládat „understanding“ jako rozumění, a nikoli jako

⁷ Zdá se, že oběma rizikům se vystavuje John Searle, když tvrdí, že „zásadní diskontinuita sociálních a přírodních věd ... se odvozuje z niterně mentálního charakteru společenských a psychických fenoménů“. Navíc dodává, že teorie společenských věd je nerozlučně spjata s teorií intencionality, viz *Mysl, mozek a věda*, přel. M. Nekula, Praha 1994, str. 91.

chápaní. Odpovídalo by to zavedené v češtině diskutovat, když si stejné terminologii.⁸ Ostatně překlad Winchovy knihy se vyznačuje tím, že nepochybně ignoruje existující české překlady děl, z nichž Winch čerpá. Většinou tím nevznikají žádné zásadní nedostatky, ale v uvedeném případě, kdy jde o klíčový pojem, je to dostatek vážný. Vždyť jak potom máme

v češtině diskutovat, když si stejné pojmy překládáme různě? Uvedené výhrady však nic nemění na skutečnosti, že četba *Ideje sociální vědy* je nejen poučením, uvedením do zásadní problematiky soudobé filosofie, ale i radostí.

Jakub Čapek

---

⁸ Viz Max Weber, *Metodologie, sociologie a politika*, přel. M. Havelka, Praha 1998, str. 135, kde Weber mluví o rozdílu i souvislosti mezi „porozuměním“ a „kauzálním vysvětlením“ jednání.